

Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen tutkimusohjelma

Järjestöt hyvinvoinnin, osallisuuden ja kohtaamisen vahvistajina

MIPA-tutkimustulosten yhteenvetoa

Jouni Tourunen, Sari Jurvansuu, Tuuli Pitkänen, Päivi Rissanen, Jouni Puumalainen, Jukka Valkonen, Timo Ilomäki, Elina Mäenpää, Lotta Hautamäki, Karita Kammonen, Noora Nieminen, Heli Ringbom, Mirka Elovainio, Suvi Jokelainen, Jiri Sironen, Timo Glad & Jukka Ahonen

JOHDANTO

YHTEINEN HANKE Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen tutkimusohjelma (MIPA 2015-2018) oli A-klinikkasäätiön koordinoima ja STEA:n Veikkauksen tuotoilla rahoittama kymmenen järjestön ja Diakonia-ammattikorkeakoulun yhteinen hanke.

TAVOITE Tutkimusohjelman tavoitteena oli vahvistaa järjestöjen tutkimusyhteistyötä ja tutkimustulosten hyödynnettävyyttä järjestöjen kehittämisen, viestinnän ja vaikuttamisen tukena. Ohjelmassa toteutettiin yhteisiä järjestötyöpajoja ja tutkimusseminaareja sekä kuusi yhteistä tutkimushanketta.

TEEMAT Tutkimukset kohdistuivat järjestöjen toimintaan, järjestöjen toimintaan osallistuvien ja palveluja käyttävien ihmisten elämäntilanteeseen ja hyvinvointiin sekä vapaaehtoisuuteen, vertaisuuteen ja kokemusasiantuntijuuteen järjestöissä.

A-klinikkasäätiö, Ratamestarinkatu 7 A, 00520 HELSINKI. Maaliskuu 2019.

a-klinikkasaatio.fi, @aklinikkasaatio, @MIPaverkosto

Tämän julkaisun tavoitteena on esitellä tutkimusohjelman keskeiset tutkimustulokset tiivistetyssä muodossa. Tulokset on jaettu kolmeen teemaan:

1 Järjestöjen toimintaa ja vapaaehtoisuutta »

2 Järjestöjen toimintaan osallistuvien ihmisten hyvinvointia »

3 Vertaisuutta ja kokemusasiantuntijuutta järjestöissä koskeviin tuloksiin »

Kussakin osiossa on ensin lyhyt katsaus teemoja koskeneeseen aikaisempaan tutkimukseen ja keskusteluun, sen jälkeen esitellään MIPA-tutkimusaineistot ja niihin perustuvat keskeiset tutkimustulokset sekä tehdään lopuksi kokoavia johtopäätöksiä. Kunkin osion lopusta löytyvät myös kaikki teemaan liittyvät MIPA-tutkimusjulkaisut. Viimeiseksi nostetaan esille muutamia keskeisiä näkökulmia tutkimuksen roolista järjestöjen toiminnan osana.

Lisätietoa MIPA-tutkimusohjelmasta, tapahtumista ja julkaisuista: www.a-klinikkasaatio.fi/mipa

1. Järjestöt ja vapaaehtoisuus

1. JÄRJESTÖT JA VAPAAEHTOISUUS

Järjestötyö muutoksessa

Mielenterveys- ja päihdejärjestöjen toiminnan keskeisiä haasteita ovat järjestöjen toiminnan kasvanut rooli palvelujärjestelmän täydentäjänä, pyrkimykset yhdistää mielenterveys- ja päihdepalveluja sekä sote-uudistusprosessi. Julkisen vallan roolin pienentyminen on lisännyt keskustelua järjestöjen roolista palvelujärjestelmän täydentäjinä ja hyvinvointipalvelujen tuottajina (SÄRKELÄ 2016; MATTHIES 2007; MÖTTÖNEN & NIEMELÄ 2005). Kansallisen mielenterveys- ja päihdesuunnitelman tavoitteena on tiivistää yhteyksiä mielenterveys- ja päihdeongelmien ehkäisyyn, hoidon ja kuntoutuksen välillä, joustavoittaa palveluihin pääsyä ”yhden oven” periaatteella sekä vahvistaa asiakkaan asemaa palveluissa (MORING 2010, 66-67). Sote-uudistusprosessiin liittyvien palvelujen yhtiöittämispaineiden riskinä nähdään entistä suurempi sektorien välisten rajojen hämärtyminen (NIEMELÄ & TURPEINEN 2016).

1990-luvun lama ja Suomen EU-jäsenyys vauhdittivat merkittävällä tavalla julkisten palvelujen markkinoistumiskehitystä ja pyrkimyksiä sitoa kansalaisjärjestöjä julkisen sektorin kumppaneiksi toteuttamaan erilaisia tehtäviä julkisen hallinnon kokonaisuudessa (MATTHIES 2007). Kolmannen sektorin toiminnan alkupe-
räisiksi arvoiksi mielletty eettisyys, yhteisöllisyys ja keskinäinen välittäminen ovat jossakin määrin jääneet markkina-arvoja korostavan talouspuheen varjoon. Järjestöjen toiminta on markkinaehtoistunut muun muassa palvelutuotannon yhtiöittämisen muodossa. Kolmannen sektorin omaksuessa sekä julkisen että yksityisen sektorin toimintaperiaatteita kansalaisjärjestöistä on

muodostunut keskeisiä toimijoita sektorien rajapinnoille. Onnistuneimmillaan tämä toisaalta johti hyvinvointipalveluja tehokkaasti tuottaviin yhteistoimintaverkostoihin (MÖTTÖNEN & NIEMELÄ 2005).

Mielenterveys- ja päihdeongelmien hoitoa toteuttavien järjestelmien perinteisesti erilaiset hoitokulttuurit sekä toimintoja säätelevät lait ja käytännöt näyttäisivät asettavan suurimmat haasteet integraatitavoitteiden toteutumiselle (STENIUS Y.M. 2015, 171). Toisaalta on havaittu, että päihde- ja mielenterveystyön yhdistämispyrkimysten ansiosta kolmannen sektorin järjestöt tavoittavat matalan kynnyksen toimintamuodoissaan sekä mielenterveys- että päihdeongelmista kärsiviä ihmisiä, joilla on riski jäädä julkisen palvelujärjestelmän ulkopuolelle ja joita aikaisemmin siirreltiin päihde- ja mielenterveyspalvelujen välillä (LUND 2015, 232-233).

Sektorirajojen ylittymistä ja hämärtymistä on englanninkielisen tutkimuskirjallisuuden mukaisesti alettu kutsua hybridisaatioksi. David Billisin (2010, 59-60) mukaan hybridisaatiokehityksen keskeinen tunnusmerkki on kolmannen sektorin vapaaehtoisuuden ihannetta haastava palkkatyöläistyminen. Myös Suomessa ammattilaiset ovat ottaneet vastuulleen yhä suuremman osan perinteisestä vapaaehtoistoiminnasta, eikä kaikissa järjestöissä ole vapaaehtoisia lainkaan (RANTAMÄKI 2016, 639-640). Yhtäältä hybridiorganisaatiot kykenevät tarjoamaan vapaaehtoisille entistä monipuolisempia osallistumismahdollisuuksia, toisaalta vapaaehtoisten rooli kaventuu palkattujen työntekijöiden lukumäärän ja vaikutusvallan kasvun myötä (LAITINEN & TAAVETTI 2016, 65-66).

Järjestökyselyyn (2016) vastanneiden
päihde- ja mielenterveysyhdistysten (n=187)
yleisimmät toimintamuodot (% yhdistyksistä)

61%

Päiväkeskus- ja kohtaamispaikkatoiminta

60%

Vertaistukiryhmät

55%

Ryhmäkeskustelut, ryhmämuotoinen tuki

53%

Yksilökeskustelut

51%

Tukihenkilötoiminta

50 %

Toiminnallinen vertaisuus

Valmisteilla olevat sote- ja maakuntauudistukset muuttavat toteutuessaan nykyistä sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmää ja sen toimintaympäristöä (VALTIONEUVOSTO 2018). Tuija Braxin (2018) sosiaali- ja terveystalouden järjestöjen roolia koskevassa selvityksessä korostetaan, että riippumatta järjestöjen, maakuntien ja kuntien lopullisesta työnjaosta kaikkien toimijoiden välisen yhteistyön toimivuuden tulisi olla yksi maakunta- ja sote-uudistuksen alkuvaiheen keskeisimmistä tavoitteista. Selvitystä varten tehdyn kuntakyselyn mukaan kuntatoimijat arvostivat järjestöjen tekemää hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyötä erityisesti syrjäytymisen ehkäisemisessä. Toisaalta järjestöiltä myös odotetaan toimintansa vaikuttavuuden osoittamista. Jos sote-palvelujen järjestämisvastuu siirtyy maakunnille ja kuntien ja järjestöjen välille vakiintunut yhteistyö muuttuu, riskinä on yleishyödyllisten yhteisöjen toimintaedellytysten heikentyminen.

Järjestökyselyyn (2017) vastanneissa
199 päihde- ja mielenterveys-
yhdistyksessä toimi yhteensä

21 200

Henkilöjäsentä

3 500

Vapaaehtoista

5 600

Vertaista

1 000

Kokemusasiantuntijaa

804

Palkattua työntekijää

MIPA-järjestökyselyt

MIPA-hankkeessa toteutettiin kaksi laajaa kyselyä päihde- ja mielenterveysjärjestökentän toimijoille keväällä 2016 ja syksyllä 2017. Kyselyt kohdistettiin tutkimusohjelmassa mukana olevien järjestöjen sekä niiden paikallisyhdistysten ja jäsenjärjestöjen lisäksi Ehkäisevän päihdetyön verkostoon, Mielenterveyspooliin ja MPNet-verkostoon kuuluviin järjestöihin. Ensimmäiseen kyselyyn vastasi 215 ja jälkimmäiseen 213 järjestötoimijaa. Suurin osa vastaajista oli paikallisyhdistyksiä, lisäksi vastauksia saatiin valtakunnallisilta keskusjärjestöiltä ja säätiöiltä.

Vuoden 2016 kyselyssä tarkasteltiin järjestöjen kohderyhmiä, toimintamuotoja, palvelutuotantoa, toiminnan voimavaroja (jäsenistö, vapaaehtoistoimijat, palkatut työntekijät), järjestötoimijoiden näkemyksiä toimintaan kohdistuvista ajankohtaisista haasteista ja kehittämistarpeista sekä päihde- ja mielenterveysjärjestöjen välisen yhteistyön mahdollisuuksia ja haasteita.

Vuoden 2017 kyselyssä keskityttiin kolmeen teemaan: 1) Järjestöjen tehtävät, toiminnan tavoitteet ja vaikuttamistoiminnan kohdentuminen, 2) Toimijoiden (jäsenet, vapaaehtoiset, toimintaan osallistujat ja palveluiden käyttäjät) osallistuminen järjestöissä sekä 3) Järjestöjen taloudelliset toimintaedellytykset ja niiden kehitys.

Keskeiset tutkimustulokset

Vapaaehtoistyö yhä paikallisyhdistysten perustana

Lähes puolet kyselyyn vastanneista paikallisyhdistyksistä on pinta-puolisia hybridejä, yhdistelmiä, joissa yksi tai muutama työntekijä organisoi vapaaehtoistoimintaa ja toimii vapaaehtoisten tukena. Näissä ja vapaaehtoisuuteen perustuvissa yhdistyksissä korostuivat tarve kehittää vapaaehtoisten rekrytointia ja heihin kohdistuvia tukitoimenpiteitä.

Varsinaisissa hybridiorganisaatioissa vapaaehtoistoiminnan merkitys koettiin vähäisemmäksi, mutta toisaalta ne näyttävät saavan toimintaansa uusia vapaaehtoisia muita yhdistyksiä tehokkaammin. Työntekijäpanos vapaaehtoisten rekrytoinnissa ja toiminnan organisoinnissa nähtiin tärkeänä.

Vain viidennes yhdistyksistä tuotti ostopalveluja, päihdeyhdistykset enemmän kuin mielenterveysyhdistykset. Ostopalvelutuottajien kehittämistarpeet liittyivät toiminnan rahoituspohjan laajentamiseen ja palvelutoiminnan kehittämiseen.

Lähde: Jurvansuu & Rissanen 2017a

Vapaaehtoistoiminnan yhteiset ja eriytyvät merkitykset

Halu auttaa, vaikuttaa ja osoittaa solidaarisuutta yhdistävät päihde- ja mielenterveysjärjestöjen vapaaehtoistoimijoita.

Muut motiivit vaihtelevat elämäntilanteiden mukaan. Kuntoutujat, työttömät ja omaiset hakevat toiminnasta vertaisuuden kokemusta. Työssäkäyviä ja opiskelijoita motivoi osaamisen hyödyntäminen ja ammatillisten valmiuksien kehittäminen.

Omaehtoiseen toimintaan osallistumalla kuntoutujat ja heidän omaisensa voivat vapautua aktiiviseen toimijuuteen itsensä ja viite-ryhmänsä hyväksi. Ammatillaiset voivat hyödyntää osaamistaan vapaammin kuin palkkatyössä.

Mielenterveys- ja päihdeyhdistysten vapaaehtoistoimijoista suuri osa on työelämän ulkopuolella, mikä korostaa tarvetta toiminnallisuuteen ja yhteisöllisyyden kokemukseen sekä ammatillisten taitojen ylläpitoon työttömyys- ja kuntoutusjaksojen aikana. Moni toivoo vapaaehtoistoiminnan avaavan polun työelämään.

Mielenterveys- ja päihdejärjestöissä on tärkeää huomioida toimintaan osallistuvien taustat ja tehtävien moninaisuus, jotta vertais-tuen antaminen ja saaminen, yhteiskunnallinen vaikuttaminen sekä asiantuntijuuden ja ammattitaidon vahvistaminen tulevat mahdollisiksi.

Vapaaehtoistoiminnan kehittämisessä on säilytettävä kolmannen sektorin ominaislaatu: varmistettava osallistumisen matala kynnys, tasavertaisuus ja toiminnan vapaus.

Lähde: Rissanen & Jurvansuu 2018

Paikallisyhdistykset yhdistävät päihde- ja mielenterveystyötä

Päihde- ja mielenterveysyhdistykset kohtaavat ja auttavat toiminoissaan merkittävässä määrin ihmisiä, joilla on sekä päihde- että mielenterveysongelma ja jotka tarvitsevat samanaikaisesti monenlaisia palveluita. Yhdistyksissä kaivataan tehokkaampia keinoja tukea tätä kohderyhmää.

Päihde- ja mielenterveystyön yhdistyminen on useissa päihde- ja mielenterveysyhdistyksissä toiminnan lähtökohta ja arvopohja. Tavoitteena on tarpeenmukaisen avun ja tuen tarjoaminen diagnooseista riippumatta.

Päihde- ja mielenterveysongelmien yhteisesiintyvyyteen vastaava tuki toteutuu esimerkiksi erilaisissa neuvonta- ja ohjauspalveluissa, matalan kynnyksen päiväkeskus- ja kohtaamispaikka-toiminnassa sekä kuntouttavassa työtoiminnassa.

Joka kymmenes (10 %) yhdistys ilmaisi tekevänsä sekä päihde- että mielenterveystyötä samoissa määrin ja kolmannes (31 %) toimi jossain

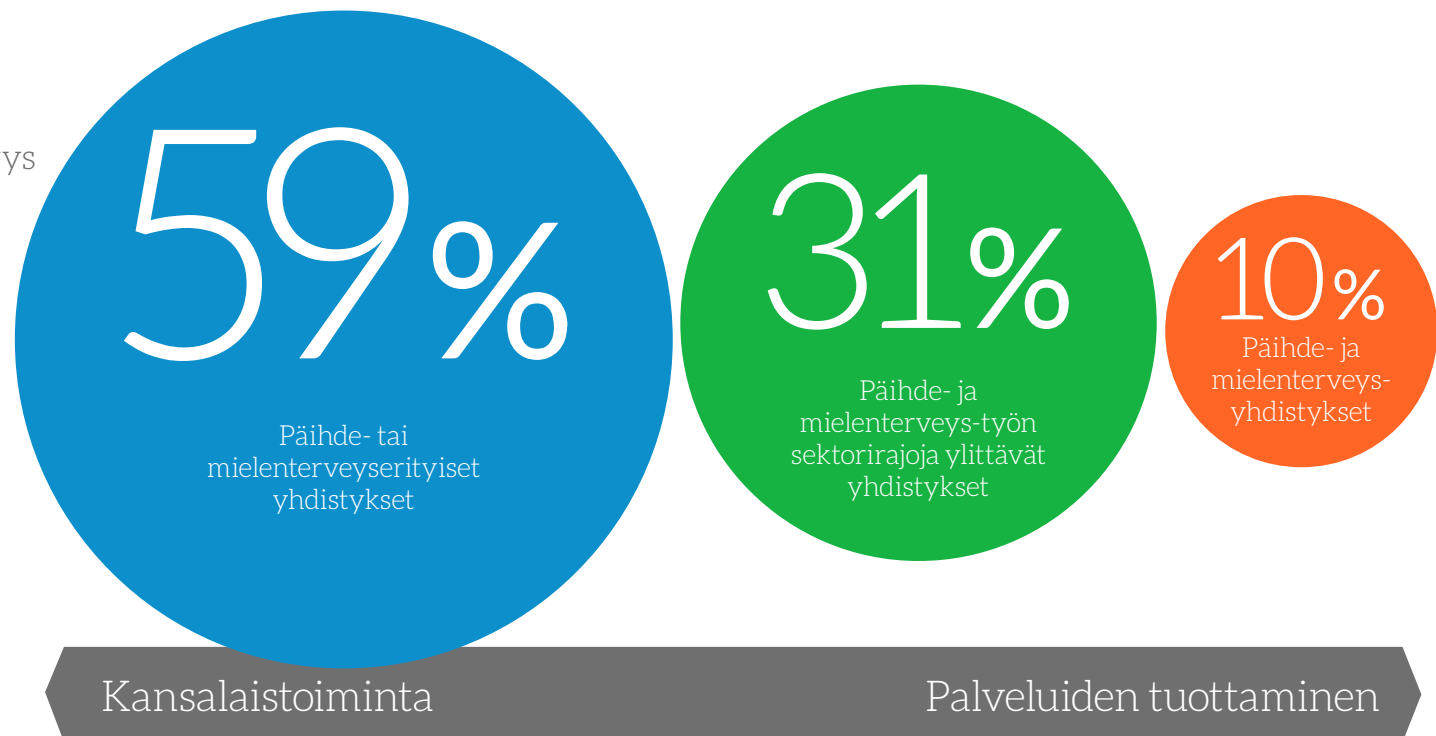
määrin myös toisella toimialalla. Erityisesti ehkäisevässä työssä raja-aita päihde- ja mielenterveystyön välillä koettiin keinotekoiseksi.

Asiantuntijuuden vaihto toimialojen välillä on tärkeää. Erityisesti mielenterveysyhdistyksissä kaivataan lisää päihde- ja riippuvuusilmiöihin liittyvää osaamista.

Päihde- ja mielenterveysyhdistyksistä löytyvää ammatillista ja kokemusasiantuntijuutta tulisi hyödyntää sosiaali- ja terveyspalveluiden integraation suunnittelussa ja toteutuksessa.

Lähde: Jurvansuu & Rissanen 2017b

Yhdistysten
toiminnan päihde- ja
mielenterveyserityisyys

Omais- ja läheistyötä tehdään joka neljännessä paikallisyhdistyksessä

Omais- ja läheiset olivat keskeinen toiminnan kohderyhmä 45 %:ssa päihde- ja 29 %:ssa mielenterveysyhdistyksistä. Joka neljännessä päihde- ja mielenterveysyhdistyksessä tehtiin omaistyötä.

Omais- ja läheiset ovat merkittävä päihde- ja mielenterveysyhdistysten vapaaehtoistoimijaryhmä. He muodostivat suuren tai kohtalaisen osan vapaaehtoistoimijoista joka kolmannessa kyselyyn vastanneessa yhdistyksessä.

Paikallisyhdistykset tarjoavat omaisille merkittävää vertaistukea ja virkistystä sekä apua, tukea ja neuvontaa.

Omaistyötä tekevät yhdistykset ylittävät huomattavan usein sektorirajat ja yhdistävät toiminnassaan päihde- ja mielenterveystyötä, mikä kasvattaa molempiin aloihin liittyvää osaamista.

Lähde: Jurvansuu & Rissanen 2016

Paikallisyhdistysten rahoitusohjaus on voimistunut

Päihde- ja mielenterveysyhdistysten mukaan toiminnan ulkopuolinen ohjaus on lisääntynyt viime vuosina. 40 %:ssa aineiston yhdistyksistä rahoittajien ja rahoitusmahdollisuuksien koettiin ohjaavan toimintaa paljon, kolmanneksessa jossain määrin. Yhdistystoimintaa harjoitetaan markkinalogiikan ja aatteellisten lähtökohtien ristipaineissa.

Avustuksiin liittyviä haku-, arviointi- ja raportointikäytäntöjä pidettiin etenkin vapaaehtoisvoimin toimivissa yhdistyksissä hankalina ja aikaa vievinä. Monimutkaistuva avustusbyrokratia ja hankemuu- toinen työ edistävät kolmannen sektorin ammatillistumiskehitystä, joka ei välttämättä tue järjestötoimintaan liittyviä osallisuuden ja

kohderyhmän omistajuuden vahvistamisen tavoitteita.

Huolta herättävät erityisesti pienten yhdistysten toimintaedellytykset muuttuvassa toiminta- ja rahoitusympäristössä.

Kolmannen sektorin riittävä autonomia on tärkeää, jotta yhdistysten erityinen asiantuntemus toiminnan kohderyhmän tarpeiden mukaisesta kehittämisestä tulee aidosti hyödynnettyä.

Lähde: Jurvansuu & Nieminen 2019

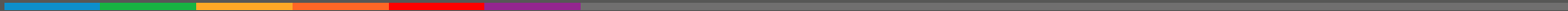
Haasteena rahoituslähteiden monipuolistaminen

Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen rooli arjen turvan vahvistajana edellyttää turvallista ja ennakoitavaa toimintaympäristöä. Tämän toteutumista vaikeuttavat paikallisyhdistysten riippuvuus veikkaustulojen kautta kanavoituvasta ja muusta julkisesta rahoituksesta sekä oman varainhankinnan vähäisyys. Rahoitus pohja on yksipuolinen ja hauras.

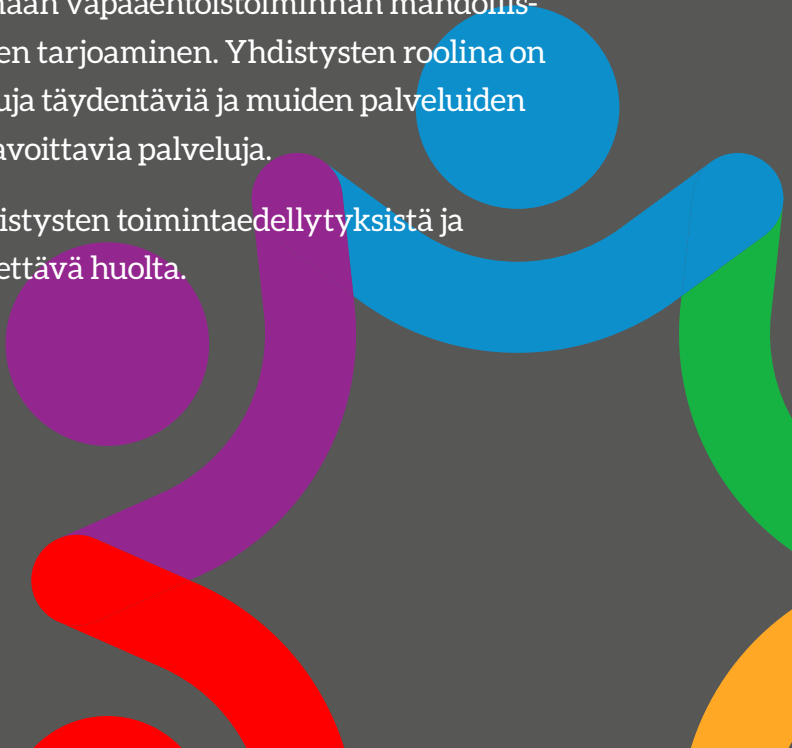
Paikallisyhdistyksissä suuri haaste on rahoitus pohjan monimuotoistamisen vaikeus ja vaihtoehtoisten rahoituskanavien puute. Vain joka viidennessä yhdistyksessä oli löydetty uusia rahoituslähteitä viimeisten vuosien aikana.

Kuntien toiminta-avustusten kehitys ja tulevaisuus uudessa maakuntamallissa huolestuttavat erityisesti pieniä paikallisyhdistyksiä, joilla ei ole juuri muita rahoituslähteitä. Niiden taloudelliset toimintaedellytykset on turvattava myös suunnitteilla olevissa sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksessa ja maakuntamallissa. Kunta-avustukset olivat vähentyneet lähes joka kolmannella (29 %) paikallisyhdistyksellä viimeisen viiden vuoden aikana.

Lähde: Jurvansuu 2019

Johtopäätöksiä

- Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen toiminta on laajaa, monimuotoista ja merkittävää. Järjestöt yhdistävät päihde- ja mielenterveystyötä ja kohtaavat ihmisiä ilman diagno-sointeja. Järjestöt voivat parhaimmillaan toimia ”arvo-keitaina” lähellä ihmisiä: arjen tukijoina, hyvinvoinnin vahvistajina, osallisuuden mahdollistajina ja työllistymisen edistäjinä.
 - Järjestöjen keskeinen rooli on tarjota omaehtoisen osallis-tumisen mahdollisuuksia ihmisille, joilla on usein muuten osallisuuden vajeita esimerkiksi hyvinvoinnin, talouden, työelämän tai vaikutusmahdollisuuksien osalta. Osallis-tuminen toteutuu erityisesti vertais- ja vapaaehtoisto-i-minnassa, mutta myös järjestöjen tuottamien palvelujen aatteellinen lähtökohta voi tukea osallisuutta.
 - Kansalaistoiminnan ja ammatillistumisen jännitteessä järjestöissä on tärkeä säilyttää myös vapaaehtoisuuteen perustuva kansalaistoiminnan eetos.
 - Rahoituspaineet ja palveluihin suuntautuminen voivat toisaalta kaventaa toimintaa tai toisaalta tuottaa uuden-laisia, monimuotoisia yhdistelmiä järjestötyöhön.
 - Palveluntuottajaroolin merkittävä kasvu paikallistasolla ei näytä todennäköiseltä, vaan yhdistysten ydintoimintana tulee edelleen säilymään vapaaehtoistoiminnan mahdolis-taminen ja vertaistuen tarjoaminen. Yhdistysten roolina on tuottaa muita palveluja täydentäviä ja muiden palveluiden ulkopuolelle jääviä tavoitettavia palveluja.
 - Pienten paikallisyhdistysten toimintaedellytyksistä ja rahoituksesta on pidettävä huolta.
-

Lähteet

Billis, David (2010): Towards a theory of hybrid organizations. Teoksessa: David Billis (toim.): Hybrid organizations and the third sector: challenges for practice, theory and policy. Palgrave Mac-millan: Basingstoke.

Brax, Tuija (2018): Järjestöjen rooli maakunta- ja sote-uudistuksessa: Selvityshenkilön raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 26/2018, Helsinki.

Laitinen, Hanna & Taavetti, Riikka (2016): Valtakunnalliset nuorisojärjestöt ja nuorten osallistumismahdollisuudet. Yhteiskuntapolitiikka 81 (1): 55-68.

Lund, Pekka (2015): Järjestöjen asema ja merkitys sosiaali- ja terveydenhuollon kentässä. Teoksessa: Airi Partanen ym. (toim.): Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015. Miten tästä eteenpäin? THL – Työpaperi 20/2015: 232-238.

Matthies, Aila-Leena (2007): Toisenlainen kolmas sektori: Pohjoismaiden sosiaali- ja terveysjärjestöt tutkimuksen valossa. Yhteiskuntapolitiikka 72 (1): 57-71.

Moring, Juha (2010): THL:n toimeenpanosuunnitelma. Teoksessa: Airi Partanen & Juha Moring & Esa Nordling & Viveca Bergman (toim.): Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015: Suunnitelmasta toimeenpanoon vuonna 2009. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL): Helsinki, Avauksia 16/2010: 64-70.

Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma (2005): Kunta ja kolmas sektori: Yhteistyön uudet muodot. PS-kustannus: Jyväskylä.

Niemelä, Jorma & Turpeinen, Tapani (2016): Järjestöjen valmistautuminen sote-uudistukseen. Teoksessa: Jorma Niemelä (toim.): Sote sosiaalisen kestävyysvyyden vahvistajana. Diak puheenvuoro 2. Diakonia-ammattikorkeakoulu: Helsinki, 117-148.

Rantamäki, Niina (2016): Onko enää kolmatta vaihtoehtoa? Kolmannen sektorin erityisyys ja ammattimainen sosiaalipalvelujen tuottaminen. Yhteiskuntapolitiikka 81 (6): 632-643.

Stenius, Kerstin & Tammi, Tuukka & Kuussaari, Kristiina & Hirschovits-Gerz, Tanja (2015): Vaikuttaako mielenterveys- ja päihdepalvelujen integraatio? Palvelujärjestelmän integraatio tutkimuksen kohteena. Teoksessa Airi Partanen ym. (toim.): Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015. Miten tästä eteenpäin? THL – Työpaperi 20/2015: 171-182.

Särkelä, R. (2016): Järjestöt julkisen kumppanista markkinoiden puristukseen. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen muutos sosiaalipalvelujen tuottajana vuosina 1990–2010. Lapin yliopisto, 2016.

Valtioneuvosto (2018) Maakunta- ja soteuudistuksen aikataulu. [https://
alueuudistus.fi/aikataulu](https://alueuudistus.fi/aikataulu)

MIPA-julkaisut

Jurvansuu, Sari & Nieminen, Noora (2019): Kolmannen sektorin autonomia. Päihde- ja mielenterveysyhdistysten johdon näkemyksiä rahoittajaohjauksesta. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 2/2019.

Jurvansuu, Sari (2019): Päihde- ja mielenterveysyhdistysten rahoitus ja siihen liittyvät haasteet. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 3/2019.

Jurvansuu, Sari & Rissanen, Päivi (2016): Omaiset ja omaistyö päihde- ja mielenterveysyhdistysten toiminnassa. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 2/2016.

Jurvansuu, Sari & Rissanen, Päivi (2017a): Päihde- ja mielenterveysyhdistysten vapaaehtoistoiminta kolmannen sektorin hybridisaatiokehityksen näkökulmasta. Tietopuu: Tutkimussarja 1/2017.

Jurvansuu, Sari & Rissanen, Päivi (2017b): Päihde- ja mielenterveystyön yhdistäminen: sektorirajat ylittävä toiminta päihde- ja mielenterveysyhdistyksissä. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 2/2017.

Rissanen, Päivi & Jurvansuu, Sari (2018): ”Haaveestani tehdä hyvää en ole luopunut”. Vapaaehtoistoimintaan liittyvät merkitykset mielenterveys- ja päihdejärjestöissä. Tietopuu: Tutkimussarja 2/2018.

A person wearing blue jeans and white socks is walking on a large, horizontal log in a forest. The log is positioned on a path covered with fallen leaves. The background is filled with green foliage and trees, creating a natural and serene setting.

2. Järjestöjen toimintaan osallistuvien hyvinvointi

2. JÄRJESTÖJEN TOIMINTAAN OSALLISTUVIEN HYVINVOINTI

Suomalaisten huono-osaisuus

Erilaiset huono-osaisuuden mittaustavat tuottavat hieman toisistaan poikkeavia arvioita sekä huono-osaisten määrästä että huono-osaisuuden ilmiöstä. Perinteisin tulkintatapa näkee huono-osaisuuden erityisesti köyhyyden aiheuttamana yhteiskunnallisena eriarvoisuutena. 2000-luvun aikana huono-osaisuuden tutkimisen ja määrittämisen tavat ovat laajentuneet ja monipuolistuneet. Perinteisten objektiivisten mittarien rinnalle on nostettu tutkittavien ryhmien subjektiiviset kokemukset. Tutkimus on myös havainnut huono-osaisuuden laajentumisen ja kasautumisen. Taloudellinen huono-osaisuus eli köyhyys aiheuttaa myös sosiaalista ja terveydellistä huono-osaisuutta sekä syrjäytymistä yhteiskunnallisesta osallistumisesta ja vaikuttamisesta (OHISALO & AL. 2015; KAINULAINEN & SAARI 2013; KARVONEN & KESTILÄ 2014).

Huono-osaisuus on vahvasti sidoksissa yhteiskunnan eriarvoistumiskehitykseen. 1990-lukua edeltäneellä hyvinvointivaltion rakennuskaudella yhteiskunnalliset erot kaventuivat ja köyhyys ja huono-osaisuus vähenivät. 1990-luvun taloudellisen laman jälkeen väestöryhmien väliset erot ovat kasvaneet erityisesti heikompien ryhmien kustannuksella niin elämänehtojen, yhteiskunnallisen statuksen kuin käytössä olevien resurssien näkökulmasta tarkasteltuna. (SAARI 2015, 68-69) Mitä eriarvoisemmaksi suomalaiset kokevat yhteiskuntansa, sitä suuremmat ovat yhteiskunnalliset statuserot, ja sitä enemmän yhteiskunnassa on eriarvoisuudesta aiheutuvia sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia (ERJARVOISUUTTA KÄSITTELEVÄN TYÖRYHMÄN LOPPURAPORTTI 2018, 13).

2010-luvulla huono-osaisuuden tutkimuksessa on virinnyt keskustelu hyvinvointivaltion notkelmista, joihin huono-osaisuuden ja eriarvoisuuden katsotaan kasaantuneen ja tiivistyneen. Juho Saari lainaa huono-osaisten asemaa ja eriarvoisuuden kokemusta kuvatessaan Georg Simmelin muukalaiskäsitettä. Hyvä-osaisten puolestaan tarkastelevat keskuudessaan eläviä, huono-osaisuuden notkelmiin päätyneitä kansalaisia ikään kuin yhteiskunnan ulkopuolisina muukalaisina. Suomalaisen huono-osaisuuden ytimeen Saari nostaa pitkäaikaisen asunnottomuuden, johon yleensä liittyvät kaikki muut huono-osaisuuden määritelmät kuten myös mielenterveys- ja päihdeongelmat. (SAARI 2015, 14-17, 22-23, 30-31) Huomiota on kiinnitetty myös mm. yksinäisyyteen, lapsiperheiden köyhyyteen ja nuorten miesten syrjäytymiseen.

Sakari Kainulaisen ja Juho Saaren (2013) mukaan asunnottomuus ja ruokajonojen asiakkuus ovat tilanteita, joissa objektiivinen huono-osaisuus näyttäisi olevan lähimpänä koettua huono-osaisuutta. Ihmisillä on systemaattinen taipumus mieltää oma asemansa paremmaksi kuin mitä se objektiivisin mittarein arvioituna on. Myös vastakkaisesta ilmiöstä on saatu selvää tutkimusnäyttöä: kaikki objektiivisin mittarein hyväosaisiksi määrittyvät ihmiset eivät koe itseään hyväosaisiksi. Yksilöiden sisäisten tuntemusten ristiriita ulkoisen todellisuuden kanssa asettaa sekä huono-osaisuuden tutkimukselle että harjoitettavalle yhteiskuntapolitiikalle uudenlaisia haasteita. Tutkimus onkin viime vuosina suuntautunut sekä huono-osaisuuden kokemiseen että huono-osa-

suuden omaksumiseen identiteettinä.

Subjektiivisen kokemuksen merkityksen hyväksyminen huono-osaisuuden tutkimuksessa on tarkoittanut myös huono-osaisuuteen sopeutumisen näkemistä mahdollisena hyvinvointia tuottavana tekijänä ainakin osalle huono-osaisista. Tällaisissa tapauksissa objektiivisesti mitatut resurssit ja huono-osaisten

koettu elämänlaatu eivät kohtaa toisiaan. Tällaiset havainnot ovat suunnanneet huono-osaisuuden tutkimusta esimerkiksi koetun hyvinvoinnin ja onnellisuuden tutkimukseen (SAARI 2015, 38, 162-163). Huono-osaisuuden vastapainona onkin tärkeätä suunnata tutkimusta myös hyvinvointia ja mielenterveyttä ylläpitäviin ja vahvistaviin tekijöihin (WAHLBECK YM. 2017).

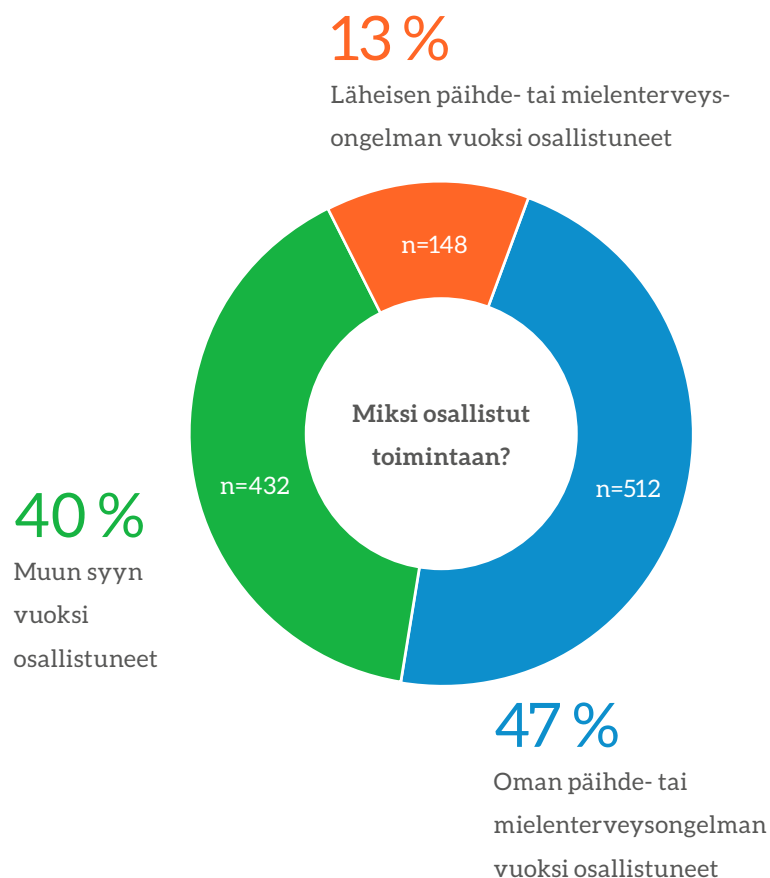
MIPA-hyvinvointikyselyt

Hankkeessa toteutettiin kaksi hyvinvointikyselyä järjestöjen toimintaan osallistuville tai palveluja käyttäville. Ensimmäinen kysely toteutettiin syksyllä 2015 ja alkuvuodesta 2016. Kysely keskittyi hyvinvoinnin ja sosiaalisen toimintakyvyn vajeisiin sekä niihin vaikuttaviin tekijöihin. Kysely sisälsi kysymyksiä mm. järjestötoimintaan osallistumisesta, palvelutarpeista, palvelujen käytöstä ja palvelukokemuksista sekä elämäntilanteesta. Kyselyyn vastasi 1092 henkilöä.

Toinen hyvinvointikysely toteutettiin syksyllä 2017 ja alkuvuodesta 2018. Kysely keskittyi hyvinvointia ja terveyttä tukeviin tekijöihin: niihin voimavaroihin, keinoihin ja olosuhteisiin, jotka edistävät ihmisten mielenterveyttä ja päihteiden käytön hallintaa. Kysely sisälsi kysymyksiä mm. osallistumisen muodoista, hyvinvoinnin kokemuksista ja niihin vaikuttaneista tekijöistä, koherenssein tunteesta sekä positiivisesta mielen hyvinvoinnista. Kyselyyn vastasi 936 henkilöä.

Hyvinvointikysely 1 (2015 - 2016)

Vastaajaryhmät (n=1092)

Keskeiset tutkimustulokset

Hyvä- ja huono-osaisuutta voi kokea samanaikaisesti

Suurin osa (56 %) päihdejärjestöjen palvelujen käyttäjistä tunsi itsensä sekä hyvä- että huono-osaiseksi. 31 % koki itsensä hyvä-osaiseksi tai erittäin hyväosaiseksi ja vain 14 % huono-osaiseksi tai erittäin huono-osaiseksi.

Hyvä- ja huono-osaisuuden kokemukseen vaikuttavat monet tekijät: yksittäin tarkasteltuna kaikilla terveyteen, talouteen ja elämän merkityksellisyyteen liittyvillä tekijöillä oli voimakkaasti yhteyttä hyvä- ja huono-osaisuuden kokemukseen.

Kaikkia tekijöitä yhdessä tarkasteltaessa heikoksi itse arvioitu talous ja toimeentulo sekä vähäinen elämän merkityksellisuuden ja toisten kanssa yhdenvertaiseksi kokeminen olivat yhteydessä samanaikaiseen huono-osaisuuden kokemiseen.

Pelkästään huono-osaiseksi itsensä kokeneilla oli keskimäärin heikompi taloudellinen tilanne, alhaisempi arvio omasta terveydestään sekä useammin yksinäisyyden ja vähemmän merkityksellisuuden ja yhdenvertaisuuden kokemuksia kuin muilla.

Ihmiset kokevat usein oman hyvä- ja huono-osaisuutensa eri tavoin kuin ulkopuoliset. Siksi ulkopuolisten ei tulisi määrittää muita hyvä- tai huono-osaiseksi omien oletustensa perusteella.

Palvelujärjestelmää tulisi tulevaisuudessa kehittää siten, että taloudellisen avun lisäksi luodaan mahdollisuuksia elämän merkityksellisuuden ja itsensä toisten kanssa yhdenvertaiseksi kokemiselle.

Lähde: Kammonen 2016

Järjestöjen toimintaan osallistuminen voi vahvistaa osallistujien hyvinvointia ja toimintakykyä

Vertaistuen saaminen ja antaminen sekä halu oppia uusia asioita, tavata ja tutustua uusiin ihmisiin sekä saada mielekästä tekemistä olivat keskeisiä syitä osallistua järjestöjen toimintaan.

Oman ongelman takia toimintoihin osallistuneet arvioivat elämäntilanteensa ja toimintakykynsä heikommaksi kuin läheisen ongelman tai muun syyn vuoksi osallistuneet.

Toimintakyvyn (Paradise24fin) osalta koettiin eniten mielialaan, kipuihin ja uniongelmiin liittyviä vaikeuksia. Omien ongelmien takia toimintoihin osallistuneet olivat kokeneet lähes yhtä paljon vaikeuksia myös arjen hallinnassa, tiedon käsittelyssä ja sosiaalisissa suhteissa. Suurimpia vaikeuksia olivat kokeneet ne, jotka olivat tulleet toimintoihin mukaan sekä päihde- että mielenterveysongelmiensa vuoksi.

Kokemus yksinäisyydestä ja yhdenvertaisuuden puutteesta sekä taloudelliset vaikeudet heikentävät osallistujien elämänlaatua ja toimintakykyä sekä kokemusta palveluissa saadusta avusta ja tuesta.

Kaikki ryhmät arvioivat kuitenkin toimintaan osallistumisen tai palvelujen käytön vaikuttaneen positiivisesti omaan elämäntilanteeseensa. 62 % oman ongelman ja 66 % läheisen ongelman takia osallistuneista arvioi osallistumisen parantaneen omaa hyvinvointiaan.

Myönteisiä muutoksia oli tapahtunut mm. psyykkisessä terveydessä, osallistumisessa, arjen sujumisessa, elämänlaadussa, perhesuhteissa, asumisessa ja päihteiden käytössä. Vähiten muutoksia oli

tapahtunut taloudelliseen toimeentuloon ja fyysiseen terveyteen liittyvissä asioissa.

Lähde: Pitkänen ym. 2017a; Pitkänen & Levola 2016; Pitkänen & Tourunen 2016a

Järjestötutkimus tavoittaa väestökyselyistä sivuun jääviä ryhmiä

THL:n ATH-väestötutkimuksen (nykyisin FinSote) perusteella päihde- ja mielenterveysjärjestöjen toimintaan osallistuneiden taloudellinen tilanne oli heikempi sekä yksinäisyyden kokemukset ja palvelujen tarve suurempia kuin muilla vastaajilla.

ATH-väestötutkimuksessa joka viides oli kokenut yksinäisyyttä melko usein tai jatkuvasti, mutta MIPA-tutkimuksessa näin arvioi lähes joka kolmas.

ATH-väestötutkimuksessa n. 14 % järjestöjen toimintaan osallistuvista vastaajista oli kokenut elämänsä vain vähän tai ei lainkaan merkitykselliseksi, mutta MIPA-tutkimuksessa näin arvioi lähes neljännes (23 %) oman ongelman takia järjestöjen toimintaan osallistuneista vastaajista.

Järjestöjen kautta toteutetun MIPA-tutkimuksen ja ATH-väestötutkimuksen vertailu osoitti, että MIPA-tutkimuksessa tavoitettiin henkilöitä, joita väestötutkimus ei ollut tavoittanut, erityisesti yksinäisiä ja vähätuloisia. Keski-ikäiset yksinäiset miehet on vaikeasti tavoitettava ryhmä, josta järjestöjen kautta tehty hyvinvointikysely tavoitti ainakin näytteen.

Järjestöjen keskuudessa tehtävä tutkimus on tärkeää sekä järjestöjen toiminnan kehittämisen että järjestöjen tavoittamien kansalaisten elämäntilanteen ja näkemysten selvittämisen kannalta.

Lähde: Pitkänen & Tourunen 2016b

Matalan kynnyksen palvelut ovat tärkeitä kohtaamispaikkoja

EHYT ry:n Elokolo ovat päihteettömiä matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja, joihin kuka tahansa on tervetullut. Toiminnan tarkoituksena on tarjota kävijöille mahdollisuus toisten ihmisten tapaamiseen sekä antaa kävijöille tukea ja kannustusta. Tavoitteena on toimintaan osallistuvien elämänhallinnan, itsenäisen suoriutumisen ja päihdeongelmilta suojaavien tekijöiden vahvistuminen.

Suurin osa hyvinvointikyselyyn vastanneista Elokolojen kävijöistä (n=140) piti kohtaamispaikkojen toimintaan osallistumista itselleen tärkeänä ja oli kokenut osallistumisen vaikuttaneen myönteisesti hyvinvointiinsa. Elokolo-toiminta oli tavoittanut erityisesti henkilöitä, jotka olivat kokeneet yksinäisyyttä ja joilla oli taloudellisesti tiukkaa. Suuri osa heistä oli keski-ikäisiä ja miehiä.

Kyselyn tulokset tukivat Elokoloissa työskentelevien havaintoja siitä, että toiminnassa yhdistyvät kävijöiden sosiaalinen ja taloudellinen tuki: juuri nämä tekijät yhdessä tuovat ihmisiä kohtaamispaikkojen kävijöiksi.

Hyvinvointikyselyn tulokset vahvistivat aikaisempia arvioita siitä, että Elokolojen kohtaamispaikkatoiminta vastaa sille asetettuja tavoitteita. Kyselyn tulokset vahvistivat myös käsitystä, että toiminnot on suunnattu oikeille kohderyhmille.

Lähde: Pitkänen ym. 2017b

Terveyslähtöinen päihde- ja mielenterveystyö vahvistaa toimijuutta

Terveyslähtöinen päihde- ja mielenterveystyö kohdentuu sairauksien ja ongelmien ehkäisyyn sijaan ihmisen hyvinvointiin.

Toimijuuden kokemusta voi pitää päihde- ja mielenterveystyölle

yhteisenä terveyslähtöisen hyvinvoinnin kuvaajana. Toimijuus voi tarkoittaa esimerkiksi mahdollisuuksien luomista osallisuuteen ja mielekkääseen tekemiseen, ihmisen näkemistä toiminnan kohteen sijaan aktiivisena toimijana ja ihmisen omien kykyjen vahvistamista.

Mielenterveys- ja päihdejärjestöt edistävät ihmisten toimijuutta mm. matalan kynnyksen toimipisteissä. Tarvitaan tarkempaa tietoa siitä, mitkä asiat toimintaan osallistuvat kokevat itse terveyttään ja hyvinvointiaan edistäviksi.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen ei ole vain järjestöjen tehtävä, vaan sen tulee olla kaiken yhteiskunnallisen päätöksen perustana.

Lähde: Valkonen 2017

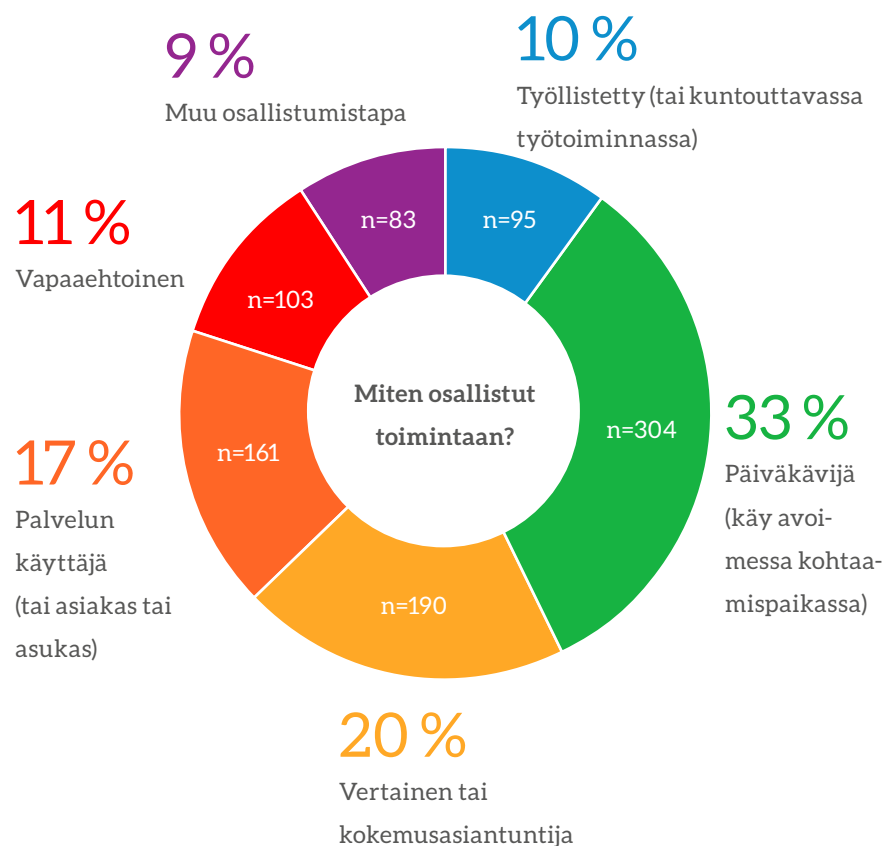
Kohdatuksi tuleminen edistää hyvinvointia

Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen toimintaan osallistuvat arvioivat, että järjestön toiminnassa heidän hyvinvointiaan on edistänyt eniten se, että he ovat tulleet kohdatuiksi. Yhdenvertaisuus, muiden seura ja kuulluksi tuleminen ovat osa kohdatuksi tulemistä. Myös se, että osallistuminen järjestön toimintaan oli lisännyt kokemusta tärkeydestä, tarpeellisuudesta ja siitä, että joku välittää, tukee kokemusta kohdatuksi tulemisesta. Tähän yhdistyivät lisäksi mahdollisuus vaikuttaa itseä koskeviin asioihin ja turvallisuuden tunne.

Muut järjestöjen toimintaan osallistumiseen liittyvät hyvinvointia edistävät asiat olivat yhteydessä mahdollisuuteen toteuttaa itseään ja avun saamiseen. Itsensä toteuttaminen tarkoittaa esimerkiksi merkityksellistä tekemistä ja avun saaminen puolestaan vertaiselta, vapaaehtoiselta tai työntekijältä saatua tukea. Eri tavoin osallistu-

Hyvinvointikysely 2 (2017 - 2018)

Vastaajaryhmät (N=936)

ville nämä kolme hyvinvointia edistävien tekijöiden ryhmää oli eri tavoin merkityksellisiä. Vertaisille ja kokemusasiantuntijoille itsensä toteuttamisen mahdollisuus nousi tärkeimmäksi, muilla kohdatuksi tuleminen edisti eniten hyvinvointia.

Päihde- ja mielenterveysjärjestöillä on erityinen tehtävä yhteiskunnassa. Järjestöjen toiminnan erityispiirre näyttää olevan se, että ne tarjoavat olosuhteet ja mahdollisuudet tulla kohdatuksi. Tästä mahdollisuudesta on syytä huolehtia myös tilanteessa, jossa vaatimukset toiminnan tehokkuudesta, mitattavuudesta ja kilpailtavuudesta vahvistuvat.

Lähde: Valkonen 2018

Vapaaehtoiset voivat hyvin

Vapaaehtoiset kokevat hyvinvointinsa paremmaksi kuin muulla tavoin järjestöjen toimintaan osallistuvat. He arvioivat järjestön toimintaan liittyvistä asioista hyvinvoinnilleen tärkeimmäksi yksittäiseksi asiaksi mahdollisuuden auttaa muita. Muiden auttaminen ei kuitenkaan yksin riitä selittämään vapaaehtoisten suurempaa hyvinvointia verrattuna muihin vastaajaryhmiin. Auttamisen ja hyvinvoinnin välissä näyttää olevan jokin välittävä tekijä, esimerkiksi kokemus tarpeellisuudesta.

Vapaaehtoisten mielestä järjestön toimintaan osallistumisessa yhdenvertaisuuden kokemus sekä turvallisuuden, tarpeellisuuden ja tärkeyden tunteet lisäävät heidän hyvinvointiaan. Kohdatuksi tulemiseen yhteydessä olevat asiat edistävät vapaaehtoisten hyvinvointia enemmän kuin mahdollisuus toteuttaa itseä.

Yleisellä tasolla vapaaehtoiset kokevat huumorin edistävän heidän hyvinvointiaan. Myös ajan viettäminen perheen ja muiden

läheisten kanssa lisää vapaaehtoisten kokemaa hyvinvointia.

Aktiivisimmin toimintaan osallistuvat vapaaehtoiset kokevat olevansa onnellisempia ja saavat korkeampia pisteitä positiivisessa mielen hyvinvoinnissa. Aktiivinen vapaaehtoistyö ei siten ole uhka hyvinvoinnille, päinvastoin, kunhan sitä ei tehdä jaksamisen kustannuksella.

Lähde: Ringbom & Valkonen 2018

Järjestöjen toiminta voi tukea osallistujien koherenssin tunnetta

Koherenssin tunne kuvaa ihmisen tapaa suhtautua kuormittaviin elämäntapahtumiin ja sillä on osoitettu olevan yhteys hänen hyvinvointiinsa. Se muodostuu kyvystä ymmärtää tilanteita, mahdollisuudesta hallita niitä ja asioiden mielekkyydestä.

Hyvinvointikyselyyn vastanneista ryhmistä vapaaehtoisten koherenssin tunne on korkein, asiakkailta ja työllistetyillä matalin. Korkean koherenssin tunteen omaavat kokevat hyvinvointinsa paremmaksi kuin muut.

Taustatekijöistä ikä, koulutus, työssäolo ja parisuhde vaikuttavat vastaajien koherenssin tunteeseen. Mitä useampia ja ajankohtaisempia ongelmia vastaajalla on, sitä matalammaksi koherenssin tunne jää.

Järjestön toimintaan osallistuminen on yhteydessä erityisesti vertaisten, päiväkävijöiden ja työllistettyjen koherenssin tunteeseen.

Vastaajat, joilla on korkea koherenssin tunne, ovat muita onnellisempia, kokevat elämänsä muita merkityksellisemmäksi ja saavat positiivisen mielen hyvinvoinnin mittarilla muita parempia piste-määriä. Järjestön toiminnassa erityisesti kokemus kohdatuksi tulemisesta korreloi koherenssin tunteen kanssa.

Järjestöt voivat tukea eri tavoin osallistuvien koherenssin tunnetta tarjoamalla mahdollisuuksia kohdatuksi tulemiseen, itsensä toteuttamiseen ja avun saamiseen. Erilaiset tekijät tukevat koherenssin tunteen eri ulottuvuuksia.

Lähde: Valkonen & Ringbom 2018

Huumori koetaan hyvinvointia edistävänä

Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen toimintaan osallistuvat arvioivat huumorin olevan eniten omaa hyvinvointia edistävä yksittäinen tekijä.

Huumorilla on sosiaalisia vaikutuksia, jotka puolestaan ovat tärkeitä hyvinvoinnille. Huumori on monella yhteydessä lepoon ja rentoutumiseen. Tämä voi liittyä siihen, että huumori suojaa stressiltä ja auttaa tunteiden hallinnassa.

Selvimmän huumori on yhteydessä positiiviseen mielen hyvinvointiin. Huumori edistäisi näin erityisesti psyykkistä toimintakykyä ja vähemmässä määrin myös onnellisuutta.

Järjestöt voivat omassa toiminnassaan luoda huumorille altistavia tiloja ja tilanteita. Huumori helpottaa sosiaalista kanssakäymistä, lisää keskinäistä pitämistä, luo yhteenkuuluvuuden ilmapiiriä ja edistää kokemusta kohdatuksi tulemisesta.

Lähde: Valkonen 2019

Johtopäätökset

- Suurin osa päihde- ja mielenterveysjärjestöjen toimintaan osallistuneista tai palveluja käyttäneistä oli kokenut sekä hyvä- että huono-osaisuutta. Kokemukset olivat yksilöllisiä ja monimuotoisia. Yksinäisyys, taloudelliset vaikeudet ja yhdenvertaisuuden puute heikentävät hyvinvointia, toimintakykyä ja palvelukokemuksia. Nämä tekijät olivat myös yhteydessä koettuun huono-osaisuuteen.
- Järjestöjen toimintaan osallistuneet tai palveluja käyttäneet ovat kokeneet hyvinvointinsa parantuneen osallistumisen myötä monilla elämänalueilla kuten psyykkisessä terveydessä, osallistumisessa, arjen sujumisessa, elämänlaadussa, perhesuhteissa, asumisessa ja päihteiden käytössä.
- Järjestöjen toiminnassa hyvinvointia tukevia tekijöitä ovat erityisesti kohdatuksi tuleminen, itsensä toteuttaminen sekä avun ja tuen saaminen.
- Hyvinvointikyselyjen vastauksista piirtyy kuva ihmisistä aktiivisina toimijoina. Toimijuuden tukeminen edellyttää yksilöllistä kohtaamista ja osallistujien omien päämäärien kunnioittamista, ei vain ongelmien ja diagnoosien määrittämistä.
- Useimmille järjestöjen toimintaan osallistuville ja palveluja käyttäville keskeistä on kohdatuksi tuleminen. Esimerkiksi vertaisuus, samanarvoisuus ja vastavuoroisuus edistävät kokemusta kohdatuksi tulemisesta.
- Järjestöt voivat erottautua päihde- ja mielenterveystyössä antamalla ihmisille tilaa ja aikaa sekä kohtaamisen ja osallisuuden kokemuksia. Järjestöjen ihmisille tarjoamat mahdollisuudet tulla kohdatuksi ovat sote-kentällä erityisiä. Ihminen tuntee tulevansa kohdatuksi, jos järjestö kuuntelee hänen ainutkertaista tarinaansa sekä tarjoaa mahdollisuuksia kirjoittaa uusia toipumisen, kuntoutumisen ja osallisuuden tarinoita. Järjestöjen tulisi kilpailla kohtaamisen laadulla, ei suoritteiden määrällä.
- Järjestöt voivat vaikuttaa omalla esimerkillään siihen, että kohdatuksi tuleminen kokemukset lisääntyisivät sosiaali- ja terveyspalveluissa. Palveluiden rahoitus- ja toimintamallien tulisi mahdollistaa työssä ihmislähtöinen ja kunnioittava kohtaaminen.

Lähteet

Kainulainen, Sakari & Saari Juho (2013): Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa: Mikko Niemelä & Juho Saari (toim.): Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Helsinki, Kelan tutkimusosasto: 22-43.

Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura (2014): Nuorten aikuisten syrjäytymisvaaraan liittyvä huono-osaisuus. Teoksessa: Marja Vaarama, Sakari Karvonen, Laura Kestilä, Pasi Moisio & Anu Muuri (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL): 160-177.

Ohisalo, Maria, Laihiala, Tuomo & Saari, Juho (2015): Huono-osaisuuden ulottuvuudet ja kasautuminen leipäjonoissa. Yhteiskuntapolitiikka 80 (5): 435-446.

Saari, Juho (2015): Huono-osaisten: Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Gaudeamus.

Valtioneuvoston kanslia (2018): Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2018.

Wahlbeck, Kristian, Hannukkala, Marjo, Parkkonen, Johannes, Valkonen, Jukka & Solantaus, Tytti (2017): Mielenterveyden edistäminen kansanterveystyön ytimessä. Duodecim 133 (10): 985-92.

MIPA-julkaisut

Kammonen, Karita (2016): Hyvä- ja huono-osaisuuden kokemus päihdejärjestöjen palvelujen käyttäjillä. Tampereen yliopisto. Kansanterveystieteen pro gradu.

Pitkänen, Tuuli & Levola, Jonna (2016): Päihde- ja mielenterveysongelmat kuormittavat toimintakykyä. Tiimi 5/2016: 26-27.

Pitkänen, Tuuli & Tourunen, Jouni (2016a): Järjestötoiminta lisää osallistujien hyvinvointia laajasti. Tiimi 4/2016: 22-23.

Pitkänen, Tuuli & Tourunen, Jouni (2016b): Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen toimintoihin osallistuneiden kansalaisten hyvinvointi kahden kyselytutkimuksen perusteella. Julkaisussa: Murto, Jukka & Pentala, Oona (toim.): Osallistuminen, hyvinvointi ja sosiaalinen osallisuus – ATH-tutkimuksen tuloksia. THL Työpapereita 38/2016: 20-25.

Pitkänen, Tuuli, Elovainio, Mirka, Jokelainen, Suvi & Tourunen, Jouni (2017a): Ihmisten äänellä: Järjestöjen tavoittamien kansalaisten hyvinvoinnin vajeet ja palvelun tarpeet. A-klinikkasäätiön raporttisarja 65/2017.

Pitkänen, Tuuli, Jokelainen, Suvi, Sironen, Jiri & Glad, Timo (2017b): Matalan kynnyksen kohtaamispaikat edistävät hyvinvointia. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 1/2017.

Ringbom, Heli & Valkonen, Jukka (2018): Vapaaehtoisten mielen hyvinvointi ja sitä edistävät tekijät. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 4/2018.

Valkonen, Jukka (2018): Kohdatuksi tuleminen edistää hyvinvointia. Tiimi 4/2018: 26-27.

Valkonen, Jukka & Ringbom, Heli (2018): Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen toimintaan osallistuvien koherenssin tunne. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 3/2018.

Valkonen, Jukka (2019): Huumori hyvinvoinnin edistäjänä. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 1/2019.

Valkonen, Jukka (2017): Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen järjestölähtöisessä päihde- ja mielenterveystyössä. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 5/2017.

A person is seen from behind, kayaking on a calm body of water during sunset. The person is wearing a white long-sleeved shirt, a red life vest, and a white baseball cap. They are holding a red and black paddle. The sun is low on the horizon, creating a warm, orange and pink glow across the sky and reflecting on the water. In the background, there is a dark line of trees and a small white house on the left. The text "3. Vertaisuus ja kokemusasiantuntijuus järjestöissä" is overlaid in white on the lower part of the image.

3. Vertaisuus ja kokemusasiantuntijuus järjestöissä

3. VERTAISUUS JA KOKEMUSASIAANTUNTIJUUS JÄRJESTÖISSÄ

Kokemusasiantuntijatoiminta vahvistuu ja monimuotoistuu vertaisuuden pohjalta

Vertaistuki voidaan määritellä samankaltaisessa elämäntilanteessa olevien ihmisten haluksi jakaa kokemuksiaan ja tietoaan toisia kunnioittavassa ilmapiirissä (NYLUND 2005, 203). Vertaistoiminnassa saman kokemuksen ja elämäntilanteen jakavat vertaiset toimivat omassa viiteryhmässään ja tekevät palkatonta vapaaehtoistyötä toisten kuntoutujien kanssa (KOSTIAINEN YM. 2014, 6). Vertaistoiminnalla on Suomessa pitkät perinteet ja sitä on toteutettu sekä omaehtoisesti että yhdistysten ja järjestöjen organisoimana. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alueellisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen (2012-2013) mukaan päihde- ja mielenterveysjärjestöjen toimintaan osallistuvista merkittävä osa etsii vertaistukea ja apua elämäntilanteeseensa (KASKELA YM. 2014).

Vertaistoiminnan muodot ovat kuitenkin laajentuneet ulos perinteisistä vertaisryhmistä ja vertaistoiminnasta on tullut myös merkittävä osa hyvinvointipalvelujen järjestämistä (LEPPÖ & PERÄLÄ 2015). Vertaistuen ja kokemusasiantuntijuuden vahvistaminen nostettiin yhdeksi palvelujärjestelmän kehittämisen kärkihankkeeksi vuoden 2009 mielenterveys- ja päihdesuunnitelmassa (MORING 2010, 67). Myös järjestöjen toiminnassa vertaisuus on irronnut tiukasta omaehtoisuuden ihanteestaan, sillä vertaistoiminnasta on tullut myös osa järjestöjen toiminnan ja palvelujärjestelmän kehittämistä (RISSANEN 2015, 195-198).

Kokemusasiantuntijatoiminta on Suomessa suhteellisen uutta,

mutta se perustuu ainakin jossain määrin vertaistoiminnassa omaksuttuihin työmuotoihin. Kokemusasiantuntija voidaan määritellä kokemusasiantuntijakoulutuksen käyneeksi henkilöksi, jolla on kokemus tietystä elämäntilanteesta omakohtaisesti tai läheisenä. Kokemusasiantuntijalla on halu kehittää palveluita tai auttaa muita oman kokemuksensa perusteella. Kokemusasiantuntijat toimivat oman viiteryhmänsä ulkopuolella sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmässä, oppilaitoksissa, järjestöissä ja ammattilaisten rinnalla. Kokemusasiantuntijatehtävistä maksetaan palkkaa tai palkkiota. Kokemusasiantuntijatoiminta on viime aikoina laajentunut kattamaan aikaisemmin ammatillisille kuuluvia tehtäviä ja alueita, kuten kouluttamista sekä palvelujen suunnitteluun, kehittämiseen ja arviointiin tai tutkimustoimintaan osallistumista (KOSTIAINEN YM. 2014, 6). Kehityssuuntana on ollut myös ammatillainen-kokemusasiantuntija -työparityöskentelyn, yhteiskehittämisen ja jaetun asiantuntijuuden vahvistaminen (esim. Verkottajan kammareissa).

Kokemusasiantuntijoiden määrän kasvu voidaan nähdä osana kolmannen sektorin palkkatyöläistymistä ja hybridisaatiokehitystä, joka yhtäältä rikastuttaa ja monipuolistaa toimintaa, mutta uhkaa toisaalta jättää kokemusasiantuntijat eräänlaiseen välitilaan ammatilaisten ja perinteisten vapaaehtoistoimijoiden väliin (HÄYHTIÖ 2017, 16-18): tämä heijastelee yksilötasolla järjestöjen vaikeuksia asemoida itseään vanhan kolmannen sektorin ihan-

teiden ja uuden kolmannen sektorin toimintaperiaatteiden välissä.

Vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminnan yleistyminen on nähty tutkimuksissa laajemminkin hieman kaksitahoisena ilmiönä.

Yhtäältä toimintamuotojen on todettu edistävän sekä palvelujärjestelmän että koko yhteiskunnan demokratisoitumiskehitystä (RISSANEN 2015, 198-202; KOSTIAINEN YM. 2014). Toisaalta on yhä enemmän kiinnitetty huomiota myös toiminnan mahdollisiin varjopuoliin ja piilointresseihin (MERILUOTO 2018). Kriittisimmin tarkasteltuna toimintamuodot ovat modernin yhteiskunnan tapa käsitellä toiseutta ja vahvistaa erilaisuuden identiteettejä (RISSANEN 2015, 118-122). Vaarana on nähty, että epäonnistuessaan vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden roolin kasvu saattaa kääntyä vain yhdeksi ulkopuolelle sulkemisen keinoksi (HÄYHTIÖ 2017, 16-18). On myös korostettu, että sekä kokemusasiantuntijoiden että ammattilaisten tunnesidonnaisesta suhtautumisesta toisiinsa ja yhdessä muodostettuun työyhteisöön tarvitaan huomattavasti enemmän tutkimustietoa ennen kuin toimintaa voidaan kokonaisvaltaisesti arvioida (HAAPAKOSKI YM. 2018).

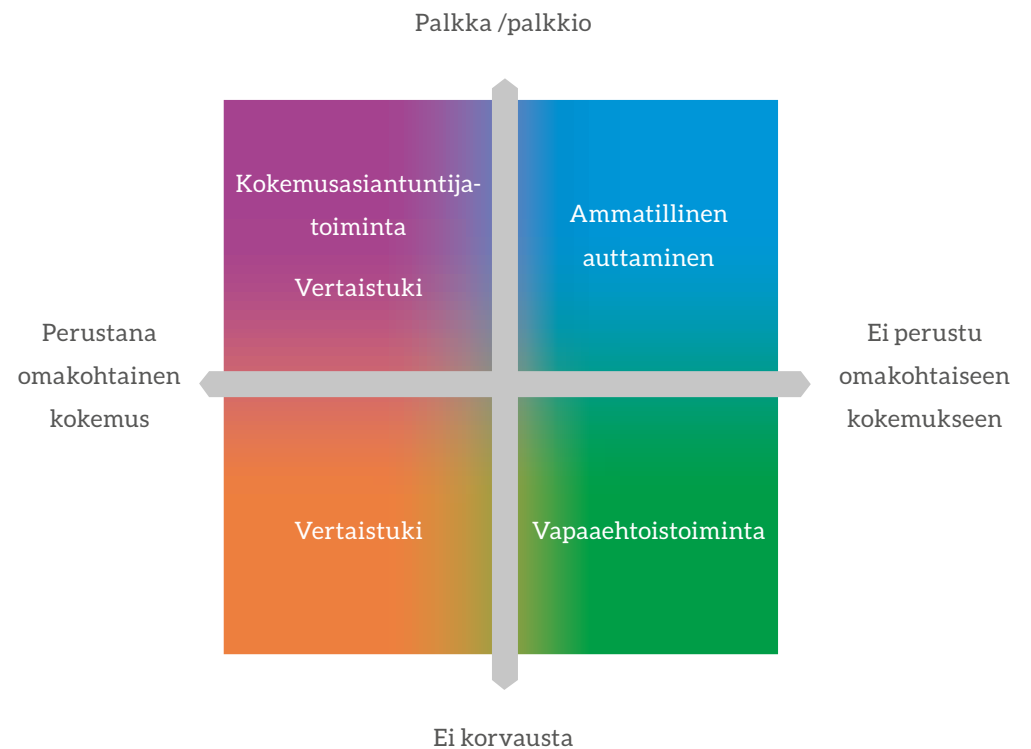
MIPA-tutkimus

Tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa (2015-2016) analysoitiin vertaisuuden ja kokemusasiaantuntijuuden käsitteitä sekä tehtiin neljä kyselyä. Työntekijöiltä kysyttiin vapaaehtoisten (n=27) sekä vertaisten ja kokemusasiaantuntijoiden toiminnasta (n=60). Vapaaehtoisilta (n=89) sekä vertaisilta ja kokemusasiaantuntijoilta (n=76) kysyttiin heidän omista kokemuksistaan.

Vastaajia tavoitettiin hankkeessa mukana olevien järjestöjen ja niiden Facebook-ryhmien kautta. Kysymykset koskivat mm. vastaajien taustatietoja, toimintaan osallistumisen muotoa, kestoa ja intensiteettiä sekä kokemuksia saadusta tuesta tai palkkioista. Ryhmä kokemusasiaantuntijoita osallistui kysymysten valintaan ja muotoiluun yhdessä tutkijoiden kanssa.

Tutkimuksen toisessa vaiheessa (2017-2018) toteutettiin 42 teemallista yksilö- tai ryhmähaastattelua, joihin osallistui yhteensä 82 henkilöä. Haastatteluaineisto sisältää 10 vertaisten yksilöhaastattelua, 10 vertaisten ryhmähaastattelua, 10 kokemusasiaantuntijan yksilöhaastattelua, 5 kokemusasiaantuntijoiden ryhmähaastattelua, 5 ammattilainen-kokemusasiaantuntija -työparihaastattelua sekä 2 työntekijähaastattelua. Vertaisten haastattelut keskittyivät vertaisuuden tehtävään, tarkoitukseen ja merkityksiin järjestötyössä ja toipumisen tukena. Kokemusasiaantuntijoiden ja ammattilaisten haastattelut keskittyivät kokemusasiaantuntijuuden sekä työparityöskentelyn mahdollisuuksiin ja haasteisiin järjestöjen toiminnan ja palvelujen kehittämisessä.

Järjestöjen toiminnan muodot

Keskeiset tutkimustulokset

Käsitteet ja toiminnan muodot muutoksessa

Vapaaehtoistyö voidaan nähdä palkattomana työnä ja palveluna, mutta myös aktivismina tai vakavasti käytettynä vapaa-aikana. Hybridimallissa nämä kolme näkökulmaa yhdistyvät. Tulevaisuudessa vapaaehtoistyö on yhä enemmän episodimaista vapaaehtois-työtä ja hyödyntää yhä enemmän erilaisia digitaalisia alustoja.

Vertaisuudessa omakohtainen kokemus mahdollistaa sellaisen tukemisen, jota ei ole mahdollista muuten saada. Vertaisuudessa on kyse tasa-arvoisesta tukemisesta ja molemminpuolisesta ymmärtämisestä.

Kokemusasiantuntijuus toimii laajemmalla toimintakentällä kuin vertaisuus. Kokemusasiantuntija voi toimia esimerkiksi palvelujen kehittäjänä, toiminnan arvioijana tai tutkijana. Kokemusasiantuntijan toiminnassa voidaan nähdä kolme tasoa: henkilökohtainen taso (oma toipuminen), palvelujärjestelmän taso (apu ammattilaisille) sekä yhteiskunnallinen taso (stigman ja syrjinnän ehkäisy).

Lähde: Rissanen & Puumalainen 2016

Vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden työpanos on mittava

MIPA-kyselyihin vastanneet vapaaehtoiset, vertaiset ja kokemusasiantuntijat (n=165) käyttivät järjestötoimintaan aikaa keskimäärin 6,8 tuntia viikossa. Vertaiset ja kokemusasiantuntijat käyttivät toimintaan aikaansa huomattavasti enemmän kuin vapaaehtoiset. Vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden joukossa oli vastaajia, jotka käytännössä olivat kuin kokopäivätyössä.

Vastaajat kokivat pääasiassa saavansa työnohjausta varsin hyvin, mutta uupumusta oli kokenut kuitenkin kolmasosa vastaajista. Työnohjauksen merkitys näkyi siinä, että niillä, jotka olivat saaneet työnohjausta, oli vähemmän uupumiskokemuksia kuin muilla.

Vastaajista noin puolella oli kirjallinen sopimus toiminnasta. Suurimmalle osalle oli selvitetty toimintaan liittyvät vastuut ja oikeudet eli perehdytys toimii tämän perusteella hyvin. Järjestön tai yhdistyksen ei myöskään koettu odottavan vapaaehtoisilta liikaa. Suurin osa vertaisista ja kokemusasiantuntijoista saa myös rahallisen korvauksen. Mitä tärkeämpänä rahallista korvausta pitää, sitä useammin sen on myös saanut.

Lähde: Puumalainen 2017b

Työntekijät arvostavat vapaaehtoisten, vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden työtä

MIPA-kyselyyn vastanneet työntekijät (n=87) arvostivat vapaaehtoisten, vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden toimintaa. Miltei kolmannes arvioi, ettei järjestö tai yhdistys pystyisi toimimaan ilman vapaaehtoisten, vertaisten tai kokemusasiantuntijoiden panosta.

Työntekijöiden vastausten perusteella vain vajaalla puolella järjestöistä tai yhdistyksistä vapaaehtoisten, vertaisten tai kokemusasiantuntijoiden toiminta perustui kirjalliseen suunnitelmaan.

Vapaaehtoisia palkitaan yleensä jollakin tavoin ja palkitsemistavat ovat hyvinkin kirjavaa. Vastanneiden työntekijöiden mukaan

vapaaehtoisille, vertaisille ja kokemusasiantuntijoille järjestetään melko hyvin työnohjausta. Myös muita vapaaehtoisten uupumista ehkäiseviä toimenpiteitä toteutetaan ja joissakin tapauksissa on käytössä samat työkyvyn tukemisen keinot kuin muullakin henkilöstöllä.

Lähde: Puumalainen 2017a

Vertaisilla ja kokemusasiantuntijoilla keskeinen rooli päihde- ja mielenterveysalan yhdistyksissä

Järjestökyselyyn vastanneissa yhdistyksissä (n=199) toimi n. 5 600 vertaista ja n. 1 000 kokemusasiantuntijaa. Vapaaehtoisia oli mukana toiminnassa n. 3 500 ja palkattuja työntekijöitä n. 800. Yhdistyksissä oli yhteensä n. 21 000 jäsentä.

Vertaisuus on päihde- ja mielenterveysyhdistyskentän toiminnan ydinelementti. Vain harva päihde- ja mielenterveysyhdistys toimii täysin ilman vertaistuen elementtiä.

Kokemusasiantuntijatoiminta sen sijaan painottui uudelle kolmannelle sektorille, jossa se yhdistyi palkattujen työntekijöiden ammatilliseen osaamiseen sekä osaksi palvelutuotantoa ja palveluiden kehittämistä.

Vertaiset ja kokemusasiantuntijat osallistuivat yhdistysten henkilöstön kokouksiin reilussa puolessa ja koulutuksiin vajaassa puolessa yhdistyksistä.

Toimijoille kohdistetuissa tukitoimissa ja niiden kattavuudessa on yhdistyksissä kehitettävää. Esimerkiksi jaksamista tukeviin työnohjauksiin toimijat pääsivät osallistumaan vain reilussa neljänneksessä aineiston yhdistyksistä. Tukemisen käytännöt olivat laajimmat uudella kolmannelle sektorilla ja rajallisia pienillä paikka-

kunnilla toimivissa yhdistyksissä.

Teemahaastatteluihin (n=42) vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden rooleista järjestöissä keskusteltiin paljon. Monet toivat esiin sen, etteivät vertaisen ja kokemusasiantuntijan roolit tai tehtävät aina poikkea toisistaan. Lähtökohtaisesti kokemusasiantuntijan rooli on kuitenkin erilainen järjestössä, sillä heille maksetaan usein palkkaa tai palkkiota työstään ja he saattavat toimia erilaisissa rooleissa myös palvelujärjestelmässä ammattilaisen työparina ja/ tai kehittämässä palveluja hankkeissa. Vertaisuus on silti kaiken toiminnan lähtökohta ja haastateltavat kuvasivat, että kokemusasiantuntijaksi tullaan vertaisuuden kautta. Oman kuntoutumisen edetessä, voimavarojen kasvaessa ja kouluttautumisen myötä vertaisesta voi halutessaan tulla kokemusasiantuntija.

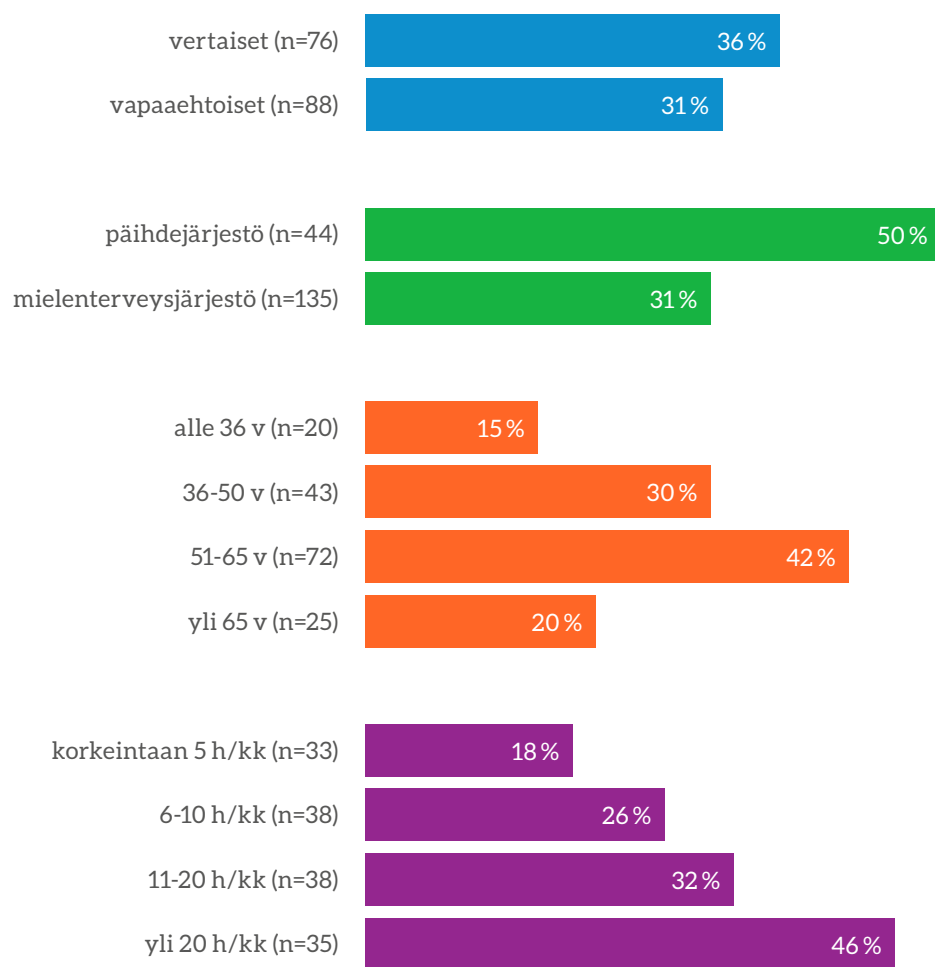
Lähde: Jurvansuu & Rissanen 2018a, Hautamäki & Ilomäki 2018 ja 2019

Vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden rooleihin ja tehtäviin kohdistuu erilaisia odotuksia

Järjestökyselyn mukaan vertaistoiminnalla on keskeinen mutta vaihteleva merkitys päihde- ja mielenterveysjärjestökentällä. Vertaistoiminnan merkitys oli suurempi ja siihen liittyviä toimintamuotoja oli enemmän suurilla toiminta-alueilla toimivissa yhdistyksissä. Sen painoarvo korostui etenkin ennen vuotta 1986 perustetuissa yhdistyksissä.

Järjestöjen työntekijöille (n=61) ja vertaisille (n=75) kohdistetun kyselyn perusteella vertaisten ja työntekijöiden näkemykset vertaisten roolista järjestöissä erosivat jossain määrin toisistaan. Työntekijät korostivat vertaisten roolia konkreettisesti auttamis- ja tukitoiminnassa, vertaiset itse näkivät roolinsa laajemmin myös

Niiden vastaajien osuudet (%), jotka kokivat joskus väsyneensä tai uupuneensa tehtävissään (2016)

järjestön ulkosuhteissa ja yhteiskunnallisina vaikuttajina.

Teemahaastatteluihin (n=42) yhteiskunnallinen vaikuttaminen korostui etenkin kokemusasiantuntijoiden puheissa. Monet odottivat toiminnaltaan yhdistyksen sisäisen yhteisöllisyyden ja vertaistuen ohella pääsevänsä vaikuttamaan yhteiskuntaan laajemminkin. Toimijoilla oli halu vaikuttaa palvelujärjestelmään, hoitosuositukseen ja vertaistuen asemaan mielenterveys- ja päihde-työssä.

Joidenkin haastateltujen kokemusasiantuntijoiden odotukset yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ja osallisuudesta järjestön yhteiseen päätöksentekoon eivät täysin toteutuneet. Toisaalta etenkin vertaisten kokemusten perusteella kaikki eivät välttämättä halua vaikuttaa vertaistoiminnan ja oman järjestön päätöksenteon tasoa laajemmin.

Järjestöjen sisällä tarvitaan avointa vuoropuhelua vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden tehtäväkentästä sekä toimintaa koskevista odotuksista ja toimintaperiaatteista.

Lähde: Rissanen & Jurvansuu 2017; Hautamäki & Ilomäki 2019

Vapaaehtoisten, vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden jaksamiseen kiinnitettävä huomiota

Kolmannes vapaaehtoisille ja vertaisille suunnatun kyselyn vastaajista ilmoitti kokeneensa väsymisen tunteita toimiessaan tehtävissään. Väsyminen oli yhteydessä järjestön taholta tulleisiin liiallisiksi koettuihin odotuksiin ja riittämättömäksi koettuun tukeen. Erityisen suuri riski uupumiseen oli vertaistoimijoilla, jotka käyttivät toimintaan paljon aikaa saamatta siitä rahallista korvausta.

Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen vertaiset, kokemusasiantuntijat

tuntijat ja vapaaehtoiset tekevät usein vaativaa ja kuormittavaa auttamistyötä ja monilla toimijoilla on itsellään takanaan vaikeita elämäkokemuksia. Teemahaastatteluihin osallistuneista vertaisista ja kokemusasiantuntijoista monet toivat esiin omien rajojen tunnistamisen ja kuormittavien tilanteiden purkamisen tärkeyden oman jaksamisensa kannalta.

Toiminnan hyvinvointia ja kuntoutumista tukevan luonteen turvaaminen edellyttää riittäviä tukitoimenpiteitä ja resurssointia. Järjestöt voivat tukea toimijoiden jaksamista tarjoamalla riittävästi työhön perehdytystä, työnohjausta, selkeää ohjeistusta ja informointia, mutta myös arvostusta ja kiitosta toimijoille. Lisäksi järjestöissä voidaan kiinnittää huomiota toimijoille asetetun työn odotuksiin: kohtuullisemmat odotukset takaavat sen, että toiminta tukee edelleen myös vapaaehtoisten ja kokemusasiantuntijoiden omaa kuntoutumista.

Jotta järjestöt voisivat helpommin suunnata tukea toimijoille, tarvitaan jatkotutkimusta, jossa kehitellään monipuolisia ja tarkkoja hyvinvoinnin, jaksamisen ja toimintakyvyn eri osa-alueita kartoitettavia mittareita.

Lähde: Jurvansuu & Rissanen 2018; Hautamäki & Ilomäki 2019

Vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminta on tärkeä hyvinvoinnin osatekijä

Vertais- ja kokemusasiantuntijatoimintaan osallistuminen voi tukea toimijoiden hyvinvointia kokonaisvaltaisesti. Se tarjoaa yhteisöllisyyttä ja vastavuoroista vertaistukea, mahdollisuuden arvostetuksi tulemiseen, myönteiseen identiteetin muuttumiseen ja kuulluksi tulemiseen. Vertaisuus ja kokemusasiantuntijuus tarjoavat osallisuuden kokemuksia ja mielekästä toimintaa tärkeiksi koettujen asioiden puolesta.

Viime vuosina etenkin kokemusasiantuntijuudesta on tullut osin julkisen ja järjestösektorin palkkatyöhön rinnastettavaa toimintaa. Monelle kokemusasiantuntijalle myös palkka- tai palkkioperusteisen työn tekeminen oli yksi hyvinvoinnin osatekijöistä.

Palkka- tai palkkatyömuotoinen vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminta on etenkin hauraassa taloudellisessa asemassa oleville toimijoille toimeentulon kannalta tärkeä resurssi. Palkka- ja palkkioperusteisen toiminnan käytännöt ovat kuitenkin kirjavia. Lisäksi toimijoille tuovat haasteita tulojen ennakoimattomuus ja epäsäännöllisyys sekä vaikeus yhteensovittaa ne jäykkiin sosiaaliturvakäytäntöihin.

Työurien pidentämisen, yksilöiden osatyökykyisyyden hyödyntämisen, palveluiden kehittämisen ja stigman vähentämisen näkökulmista vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminnalla on myös laajempaa yhteiskunnallista merkitystä.

Lähde: Rissanen & Jurvansuu 2019; Ilomäki & Hautamäki 2019

Johtopäätökset

- Vapaaehtoisuus ja vertaisuus ovat edelleen järjestöjen perustavaa, keskeistä ja korvaamatonta toimintaa.
- Kokemusasiantuntijuuden merkitys on vahvistunut ja kokemusasiantuntijuus näyttäytyy monimuotoisesti ja eri tavoin järjestöissä. Se kaipaa kuitenkin vielä selkeyttämistä niin käsitteellisesti kuin toiminnallisesti.
- Vapaaehtoisten, vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden tukeen, koulutukseen ja työnohjaukseen on kiinnitettävä riittävästi huomiota.
- Järjestöissä tarvitaan palkattujen työntekijöiden, vapaaehtoisten, vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteistyötä sekä toiminnan yhteistä kehittämistä.
- Vertaiset ja kokemusasiantuntijat monipuolistavat myös järjestöjen tuottamien palvelujen sisältöä. He voivat toimia välittäjinä asiakkaiden arjen ja palvelujen välissä.
- Vapaaehtois-, vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminnasta toivotaan usein työelämäpolkujen avaajaa. Järjestöjen oma työllistämispotentiaali on kuitenkin rajallinen, mutta ne voivat vahvistaa väyliä vertaisuudesta ja kokemusasiantuntijuudesta uudenlaiseen osallisuuteen kuntoutumis-, kouluttautumis- ja työllistymispoluille.
- Monet odottavat järjestöjen toiminnalta yhteisön jäsenyyden lisäksi myös mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.

Lähteet

Haapakoski, Kaisa, Kasila, Kirsti & Kettunen, Tarja (2018): Kokemusasiantuntijoiden sisäänpääsy sairaalaorganisaatioon: Päiväkirja-analyysin yhtymäkohdat Norbert Eliasin teoriaan. *Janus* 26 (1): 40-56.

Häyhtiö, Tapio (2017): Osallisuutta sote-palveluihin palvelumuotoilemalla? Kunnallisanalan kehittämissäätiön julkaisu 4/2017.

Kaskela, Teemu, Pitkänen, Tuuli, Tourunen, Jouni, Valkonen, Jukka, Suvisaari, Jaana, Härkönen, Janne, Wahlbeck, Kristian & Kaikkonen, Risto (2014): Järjestö- ja harrastustoimintaan osallistuminen ja päihde- ja mielenterveysongelmat – ATH-tutkimuksen tuloksia. Teoksessa: Jalava, Janne ym. (toim.): ATH-tutkimuksen tuloksia – järjestökentän tutkimusohjelma. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL): Helsinki, Työpäperi 37/2014: 21–28.

Kostiainen, Elisa, Ahonen, Sanna, Verho, Tanja, Rissanen, Päivi & Rotko, Tuulia (2014): Kokemukset käyttöön – kokemusasiantuntijatoiminnan kehittäminen. Työpäperi 36/2014, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL): Helsinki.

Leppo, Anna & Perälä, Riikka (2015): Väsynyt vertainen ”tee-se-itse-hyvinvointivaltiossa”. Eriarvoisuus ja sosiaalityö. Abstraktikirja: XVII Valtakunnalliset sosiaalityön tutkimuksen päivät 12. – 13.2.2015 Turun yliopistossa. <https://docplayer.fi/10605848-Eriarvoisuus-ja-sosiaalityo-abstraktikirja-xvii-valtakunnalliset-sosiaalityon-tutkimuksen-paivat-12-13-2-2015-turun-yliopistossa.html>

Meriluoto, Taina (2018): Making experts-by-experience – Governmental ethnography of participatory initiatives in Finnish social welfare organisations. *JYU Dissertations* 38, Jyväskylä.

Moring, Juha (2010): THL:n toimeenpanosuunnitelma. Teoksessa: Partanen, Airi, Moring, Juha, Nordling, Esa & Bergman, Viveca (toim.): Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015: Suunnitelmasta toimeenpanoon vuonna 2009. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL): Helsinki, Avauksia 16/2010: 64-70.

Nylund, Marianne (2005): Vertaisryhmät kokemuksen ja tiedon jäsentäjinä. Teoksessa: Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.): Vapaaehtoistoiminta: anti, arvot ja osallisuus. Vastapaino: Tampere: 195-213.

Rissanen, Päivi (2015): Toivoton tapaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta. *Kuntoutussäätiön tutkimuksia* 88/2015. Kuntoutussäätiö: Helsinki.

Verkottajan kammareissa (2017). Kutsu päihde- ja mielenterveyspalvelujen yhteiskehittämisen tiloihin ammattilaisina ja kokemusasiantuntijoina. Verkottaja 2013-2016. A-klinikkasäätiö 2017. https://a-klinikkasaaatio.fi/sites/default/files/julkaisut/verkottajan_kammareissa.pdf

MIPA-julkaisut

Hautamäki, Lotta & Ilomäki, Timo (2018): Mitä on kokemusasiantuntijuus? Kuinka kokemusasiantuntijaksi tullaan? *Tiimi* 5/2018: s. 24-25.

Hautamäki, Lotta & Ilomäki, Timo (2019): Toimijoiden kokemuksia vertaisuudesta ja kokemusasiantuntijuudesta päihde- ja mielenterveysjärjestöissä. (tulossa)

Ilomäki, Timo & Hautamäki, Lotta (2019): Palkkioiden merkitys kokemusasiantuntijuus- ja vertaistoiminnassa. (tulossa)

Jurvansuu, Sari & Rissanen, Päivi (2018a): Vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminnan laajuus päihde- ja mielenterveysyhdistyksissä ja yhdistysten toimijoille tarjoama tuki. *Tietopuu: Katsauksia & näkökulmia* 1/2018.

Rissanen, Päivi & Jurvansuu, Sari (2019): Vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminta päihde- ja mielenterveyskuntoutujien hyvinvoinnin osatekijänä. (tulossa).

Rissanen, Päivi & Jurvansuu, Sari (2017): Vertaistoiminnan muodot ja merkitys päihde- ja mielenterveysjärjestöissä. *Kuntoutus* 1/2017: 5-17.

Rissanen, Päivi & Puumalainen, Jouni (2016): Kokemuksen kautta osaamiseen: Vapaaehtoisuus, vertaisuus ja kokemusasiantuntijuus. *Kuntoutus* 1/2016: 2-8.

Puumalainen, Jouni (2017a): Yhteenveto kyselyistä järjestöjen työntekijöille vapaaehtoisista sekä vertaisista ja kokemusasiantuntijoista. 28.2.2017. https://tiedostot.a-klinikkasaaatio.fi/jarjestotutkimus/Yhteenveto_Tyontekijat_vapaaehtoisista_seka_vertaisista_ja_kokemusasiantuntijoista_JP_090317.pdf

Puumalainen, Jouni (2017b): Yhteenveto kyselyistä vapaaehtoisille, vertaisille ja kokemusasiantuntijoille. 27.2.2017. https://tiedostot.a-klinikkasaaatio.fi/jarjestotutkimus/Yhteenveto_Vapaaehtoiset_ja_vertaiset_kokemusasiantuntijat_Kysely_JP_090317_0_2.pdf

4. Järjestöt ja tutkimus

4. JÄRJESTÖT JA TUTKIMUS

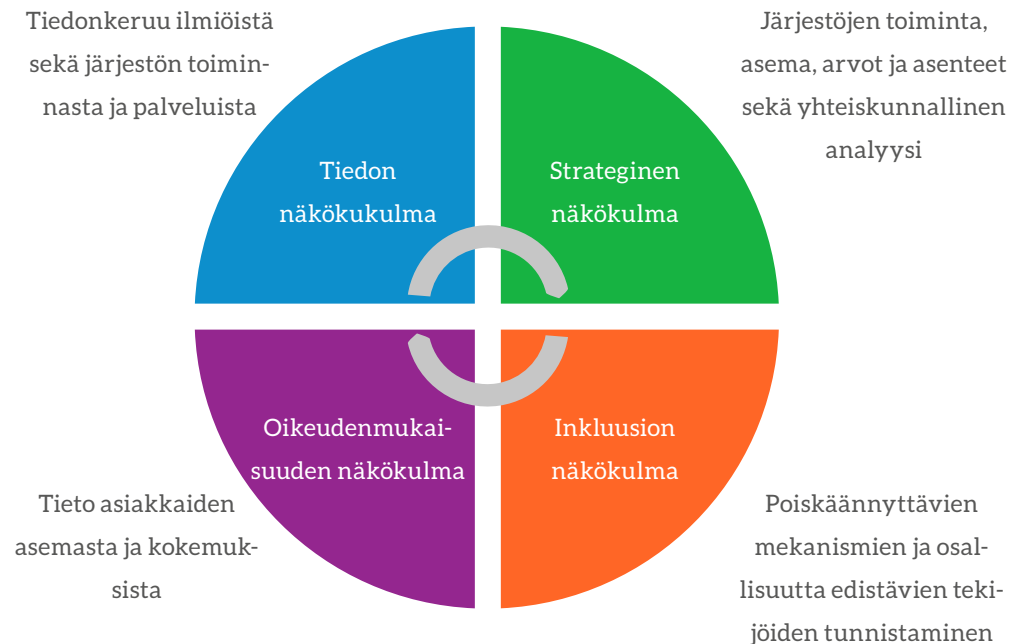
Järjestöjen oman tutkimustoiminnan vahvuutena on sen kyky tavoittaa ihmisiä, joiden ääni ja kokemukset jäävät usein väestötutkimuksissa ja palveluiden käyttöä koskevissa tutkimuksissa kuulematta. Päihde- ja mielenterveysjärjestöillä on erityinen näkökulma esimerkiksi toipumiseen ja osallisuuteen liittyviin teemoihin.

Järjestöjen olisi hyvä määrittää tutkimuksen rooli ja tavoite osana omaa strategiaprosessiaan: miten oman toiminnan tuottama tieto hyödynnetään, miten seurataan alan tutkimustoiminnan tuloksia ja toteutetaanko omaa tutkimustoimintaa itse tai yhteistyöverkostoissa. Järjestöjen tulee myös sitoutua tiedon analyttiseen ja kriittiseen käyttöön, tutkimuseettisten periaatteiden noudattamiseen sekä hyvien tieteellisten käytäntöjen edistämiseen.

Tutkittu tieto voi tukea järjestöjen kehittämis- ja vaikuttamistyötä, päätöksentekoa, viestintää, strategiatyöskentelyä, raportointia ja arviointia. Vahva tietoperusta sekä systemaattinen tiedonkeruu ja -hallinta vahvistavat järjestöidentiteettiä sekä sisäistä ja ulkoista luottamusta siihen, että järjestö toimii perustetävänsä mukaisesti.

Tutkimuksen hyödynnettävyyttä järjestöjen toiminnassa voidaan parantaa yhdistämällä ammatillista tutkimustyötä ja järjestötoimijoiden kokemusasiantuntijuutta osallistamalla tutkimuksen eri osapuolia yhteiseen työskentelyyn kaikissa tutkimuksen vaiheissa suunnittelusta tulosten tulkintaan. Tutkimustulosten jalkauttaminen ja yhteinen keskustelu tutkimukseen osallistuneiden kesken on ensiarvoisen tärkeää.

Järjestötutkimuksen tehtävät (Niemelä 2016)

Lähteet

Niemelä, Jorma: Ihmisen ääni, tutkimuksen tieto. Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen tutkimustoiminta ja sen kehittäminen. Diakonia-ammattikorkeakoulu 2016. https://tiedostot.a-klinikksaatio.fi/Niemela_Ihmisen_aani_pmjarjestojen_tutkimustoiminta.pdf

Nieminen, Noora & Jurvansuu, Sari: Tutkimustiedon hyödyntäminen järjestötoiminnassa – esimerkkinä A-Kiltojen Liitto ry. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 3/2017: 1-7.